

Egy „Alföldi Községi Lexikon“ tervezete

Mindenki, aki népkutatással, emberföldrajzzal vagy településtörténettel foglalkozott, bizonyára gyakran volt kénytelen hiányát érezni olyan műnek, amely egy kutatott terület községeinek jelenére és múltjára vonatkozó legfontosabb adatokat egybefoglalva tartalmazná. Nyomatott forrásokból ugyan sok szükséges adat megtudható, de csak fáradságos és időt rabló utánjárással; vannak azonban olyan adatok és körülmények, amelyekről — bármennyire is kívánatos volna ismeretük — semmiféle nyomatott forrás nem tájékoztat.

Az alábbiakban megkíséreltük, részben kérdőpontokhoz kapcsolódóan, tárgyi körök szerint csoportosítani azokat az adatokat, amelyek ismerete leginkább lehet a népkutatás, településtörténet és emberföldrajz szempontjából kívánatos. A szükséges adatok egy része nyomatott forrásból meríthető, más részük kibocsátandó kérdőívek révén volna az egyes községek, illetve városok vezetőségeitől megszerezhető, különösen ha számítani lehetne — ami már eleve is valószínűnek látszik — e munkához az egyházi és világi felsőbb hatóságok erkölcsi támogatására.

Az adatok felhasználásával minden községről lexikon-stílusban egy kis monográfia volna megszerkeszthető. Természetesen az lenne kívánatos, ha az ország összes községeiről rendelkezhetnénk ilyen monográfiákkal. Ennek megvalósítása azonban meghaladná erőnket. Ellenben úgy látjuk, hogy annak nem volna nevezetesebb akadálya, ha az Alföldi Tudományos Intézet fogna hozzá ezen az alapon egy Alföldi Községi Lexikonnak nevezhető mű megszerkesztéséhez és majdan kiadásához. Ez a mű elsősorban is az Alföld-kutatásnak válna majd egyik legnevezetesebb segédeszközzé, később pedig történeti forrásává, de rendkívül hasznos szolgálatokat tehetne majd a központi kormányzati hatóságoknak is, amennyiben kormányzati kérdésekben gyakran szükségessé válhatik intézkedés szempontjából egyik-másik alföldi község keresztmetszetének ismerete is. A tervezett mű tehát nemcsak tudományos, hanem gyakorlati célokat is kívánna szolgálni.

A mellékelt tervezet egy ember műve, s ezért nagyon könnyen megeshetik, hogy egyik-másik tekintetben hiányos. Ezért felkérjük mind az érdekelt tudományágak képviselőit, mind pedig a gyakorlati élet embereit, hogy a tervezetre vonatkozó megjegyzéseiket, eset-

leges kiegészítéseiket juttassák el Bartucz professzor címén a szegedi Alföldi Tudományos Intézetbe (Dugonics-tér 15).

Persze vitatkozni lehetne azon, hogy tudományosan melyik területet értsük Alföldön. A tervezett mű szempontjából azonban ez a fogalom egyáltalán nem problematikus: mi ugyanis ebben a könnyebb és gyorsabb gyakorlati megvalósításra való tekintettel Alföldön csak azt a területet kívánjuk érteni, amely a Statisztikai Közlemények különféle összefoglalásaiban is ezen a néven szerepel.

I. A község neve, fekvése, megközelíthetősége

1. A község mai hivatalos neve.
2. Esetleges régebbi neve.
3. Esetleges népi neve.
4. A községnévnek esetleges nem-magyar nevű alakja.
5. Megye, járás, körjegyzőség?
6. Milyen vasútvonal(ak) mellett fekszik?
7. Van-e vasúti állomása teherfelvétellel vagy vasúti megállója?
8. Ha nincs vasúti állomása, melyik a legközelebbi és a község milyen távolságra van attól?
9. Milyen autóbuszvonal(ak) vezet(nek) keresztül a községen?
10. Elsőrendű vagy másodrendű országút mellett fekszik-e?
11. Ha nem ilyen mellett fekszik, bekötőútjai hol és milyen távolságra érik el a legközelebbi első- vagy másodrendű országutat?
12. Az utak állapota a község kül- és belterületén.
13. Van-e posta- és távíróhivatala?
14. Ha nincs, hol van az utolsó postahivatal és távirda?
15. Van-e telefonja és mennyi a telefonelőfizetők száma?

II. A község és tartozékai

16. A községhatár kiterjedése katasztrális holdakban és hektárookban.
17. Tartoznak-e a községhez lakott telepek, azok nevei és a községtől való távolságuk?
18. Mikor keletkeztek ezek?
19. Van-e közöttük közigazgatási kirendeltséggel bíró?
20. Tartoznak-e tanyák a községhez és azok száma?
21. Mikor keletkezett a tanyarendszer?
22. Alkotnak-e a tanyák a határ bizonyos részein bokrokat? Ha igen, ezek nevei.
23. Vannak-e közigazgatási kirendeltségek a tanyavilágban?
24. Vannak-e és mióta a községhez tartozó telepeken és tanyákon iskolák, templomok, orvosok és gyógyszertárak?
25. A határrészek, vizek, községrészek és utcák népi nevei?
26. Fűződnek-e egyes határrészekhez történeti emlékek, népmondák vagy egyéb hagyományok?
27. Folytak-e már a határ valamely részén ásatások?

28. Vannak-e határnak olyan részei, ahol a földből szántás, házalapozás, homokhordás, kútásás, stb. alkalmából régészeti emlékek, embercsontok kerültek elő?

III. A lakosság száma, szaporodási viszonyai

29. A lakosság száma, ker csoportok és nemek szerinti megoszlása az 1940-es népszámlálás adatai szerint.
30. Hány lakos esik egy négyzetkilométerre?
31. A belterület állandó lakossága (akik t. i. télen a belterületen laknak).
32. A lakosság tényleges szaporodása, illetve fogyása 1930 óta.
33. A lakosság természetes szaporodása, illetve fogyása 1930 óta (számokban és százalékban kifejezve).
34. Amennyiben a két mennyiség között jelentős különbség van, mi annak oka? Esetleges telepítések, el-, és kitelepítések.
35. Amennyiben a természetes szaporodás arányszáma az országos átlagnak lényegesen alatta van, mi annak oka?
36. A lakosság tényleges és természetes szaporodása 1930—20 és 1920—10 között.
37. Mi az oka annak, ha a tényleges és természetes szaporodás között az előző évtizedekben lényeges különbség volt?
38. Mi volt az oka annak, ha az előző évtizedekben a természetes szaporodás arányszáma esetleg alatta volt az országos átlagnak?

IV. A lakosság nemzetiségi megoszlása és nyelvbismerteti

39. A lakosság nemzetiségi megoszlása.
40. Milyen szervezetei vannak a községben a nem-magyaroknak.
41. Ha a lakosság többsége nem-magyar, milyen szervezetei vannak a magyarságnak?
42. Vannak-e olyan szervezetek a községben, amelynek magyar és nem-magyar tagjai is vannak? Melyek azok?
43. A nem-magyarok közül hányan beszélnek magyarul is (százalékban is kifejezve)?
44. A magyarok közül hányan beszélik a nem-magyar községbeliek nyelvét (százalékban is kifejezve)?
45. Történnek-e összeházasodások magyarok és nem-magyarok között?
46. A magyar és nem-magyar vegyes házasságok száma az utolsó tíz évben? Ezek közül hány esetben magyar a férfi és hány esetben a nő?
47. Hány százalékát teszik a nemzetiségi vegyes házasságkötések az összeseknek?
48. Hányan beszélnek vagy értenek a községben, amennyiben magyar a község, valamely más nyelven is?

49. Melyik nyelven értenek vagy beszélnek a legtöbben a nyelvvismerettel rendelkezők között?
50. Történtek-e nevezetesebb változások a lakosság nemzetiségi összetétele tekintetében a világháborúk utáni években?

V. A lakosság foglalkozása.

51. Az 1940-es népszámlálás kategóriái szerint részletezve.
52. Történtek-e az újabb időkben a foglalkozási kategóriákban nevezetesebb eltolódások?

VI. Társadalmi és politikai viszonyok:

53. Társadalmi csoportok és azok esetleges szervezetei, intézményei múltban.
54. A jelenlegi társadalmi csoportok; szervezeteik, intézményeik.
55. Mikor és milyen politikai pártoknak voltak a községben szervezetei a múltban? Képviselőválasztási eredmények.
56. A választók hány százaléka szokott szavazati jogával élni?
57. Milyen politikai pártoknak vannak a községben jelenleg szervezetei?

VII. A lakosság vallási megoszlása.

58. Felekezetek szerint.
59. Az egyes felekezeteknek minő intézményeik vannak a községben?
60. Hányan és milyen minőségben foglalkoznak az egyes felekezeteknél a hívők lelki gondozásával.
61. Valamelyik felekezetnek a tagjai, illetve azok java része nem alkot-e társadalmi csoportot is a községben?
62. A felekezeti egyes házasságok száma az utolsó 10 évben.
63. Történtek-e az újabb időkben nevezetesebb eltolódások a lakosság felekezeti megoszlása tekintetében?
64. Vannak-e szekták a községben és miféle és melyik bevett felekezet hívei közül valók a szektáriusok? Vannak-e felekezetnélküliek (vallástalanok)?

VIII. Műveltségi viszonyok

65. Irni- és olvasnitudás az analfabéták százalékszámával.
66. Mi az oka annak, ha a községben az analfabéták száma jelentősen nagyobb az országos átlagnál?
67. A lakosság melyik rétegénél akad a legtöbb analfabéta?
68. Elemi iskolák száma és azok jellege az iskolafenntartók szerint; iskolatermek, tanulók és tanítók száma (férfiak, nők).
69. Van-e polgáriiskola a községben? Mikor alapították? Ki a fenntartója? Ha nem az állam a fenntartó, az államsegély és a ta-

- nári fizetéskiegészítések összege. Tanárok, tanárnők száma 1940-ben s most. Ha az iskola nem állami, hány tagja van a tantestületnek államilag kinevezett? Tanulók száma 1940-ben s most.
70. A nem-községbeli polgáriiskolai tanulók száma.
71. A polgáriiskolát vagy négy középiskolát végzettek száma a községben.
72. Van-e középiskola a községben? Mikor alapították, ki a fenntartó? Ha nem az állam a fenntartó, az államsegély és a tanári fizetéskiegészítések összege. Ha nem az állam a fenntartó, hány tagja a tanári karnak államilag kinevezett? Tanárok és tanulók száma 1940-ben s most. A tanulók közül a helybeliek, megyebeliek, más megyebeliek száma. Van-e az iskolának vagyona, valamilyen nevezetescbb gyűjteménye? Hány kötet az ifjúsági és a tanári könyvtár? Nyertek-e díjat az iskola tanulói tanulmányi vagy tornaverse-nyeken? Van-e az iskolának valaminő tanítási vagy nevelési különlegessége? Milyen idegen nyelveket tanítanak? A tanulók zenei vagy művészeti képzésére nyújt-e az iskola lehetőséget? Van-e az iskolának sportpályája? Kapcsolatos-e az iskolával internátus vagy alumneum (mensa)? Az internátusi növendékek száma. — Az iskola volt tanárai vagy növendékei közül vannak-e olyanok, akik valami téren országos hírnévre tettek szert, illetve valami-
ben különösen kitűntek?
73. A középiskolát végzettek száma a községben 1940-ben.
74. Van-e valamilyen középfokú szakiskola a községben? Mikor alapították, ki a fenntartó? Ha nem az állam a fenntartó, az államsegély és a tanári fizetéskiegészítések összege, továbbá hány tagja a tanári karnak államilag kinevezett? Szakosztályok, Tanárok, tanulók száma.
75. A középfokú szakiskolát végzettek száma a községben, szakiskola-fajok szerint részletezve.
76. A főiskolások száma a községben, részletezve főiskolatípusok, illetve fakultások szerint.
77. A főiskolát végzettek száma a községben, részletezve.
78. Közkönyvtárak, nyilvános gyűjtemények. Azok költségvetésének főbb adatai. A vezető neve. Személyzetének száma. A gyűjtemények jellege; darabszám. A könyvtárak kötetszáma. A könyvtárak vagy gyűjtemények látogatottsága. Vannak-e a könyvtárnak vagy gyűjteménynek általánosabb érdekű nevezetességei, ritkaságai. Mikor férhetők hozzá a közönség számára?
79. Nagyobb magánkönyvtárak és magángyűjtemények. Azok jellege; kötetszám, darabszám. Vannak-e ezekben általánosabb érdekű nevezetességek, ritkaságok? Milyen feltételek mellett férhetők hozzá a nagyközönség vagy kutatók számára?
80. Napilap- és folyóiratelőfizetők száma a községben.
81. Rádióelőfizetők száma 1940-ben s most.

82. Mozik és mozilátogatók száma.
85. Színielőadások és látogatottságuk.
84. A községben alapított folyóiratok, lapok. Jellemük. Mikor és kik alapították őket, meddig éltek? Nevezetesebb szerkesztők. Előfizetők száma.
84. a. Vannak-e és mióta könyvkiadóvállalatok a községben, neveik? Ezek hány kötet irodalmi, tudomány népszerűsítő és tudományos művet jelentettek meg 1930—1940 között.
84. b. Működik-e és mióta nyomda a községben? A nyomdai vállalatok és munkásaik száma 1940-ben s most.

IX. Egészségügyi és népmozgalmi adatok

85. Hány orvos van a községben és mióta?
86. Van-e valamilyen szakorvos a községben és mióta?
87. Van-e és mióta kórház a községben? Osztályok, személyzet, férőhelyek száma.
88. Gyógyszertárak száma. Mióta működnek? Forgalmuk.
89. A község ivóvízellátása. A kutak száma és minősége.
90. Járványos betegségek az utolsó 10 évben (1930—40 között).
91. Van-e feljegyzés régebbi nagyobb járványokról?
92. Népbetegségek (lues, tbc.) az utolsó tíz évben (1930—40 között).
93. Halálozások száma az utolsó tíz évben (1930—40 között). Mi az oka annak, ha az átlag esetleg lényegesen felette van az országos átlagnak?
94. Az élve és halva szülöttek száma 1930—1940 között.
95. Amennyiben az élveszülöttek arányszáma lényegesen alatta van az országos átlagnak, mi annak oka?
96. Az élveszülöttek közül a házasságon kívül szülöttek száma és aránya.
97. Csecsemőhalandóság. Amennyiben az országos átlagnál lényegesen rosszabb, mi annak oka?
98. Hány zöldkeresztes védőnő és mióta működik a községben?
99. Van-e napközi otthon vagy ovoda a községben? Ki a fenntartó? A bennük gondviselt gyermekek száma.

X. Idegenforgalom

100. Van-e valamilyen gyógyforrás a községben és mennyiben van az gyógyítási célokra kihasználva?
101. Találhatók-e a községben történeti- vagy műemlék vagy pedig valamilyen művészi szempontból figyelemreméltó képzőművészeti alkotás? Ki az alkotója és mikor létesült?
102. Van-e a községnek mint nyaralóhelynek bizonyos jelentősége? Ha igen, a nyaralóvendégek átlagos száma 1930—40 között és elhelyezésük.

103. Van-e szálloda, vendégfogadó a községben? A vendégszobák száma és jellege.

XI. A házak száma és a lakások állapota

104. A lakóházak száma. Azokból részben vagy egészben alápincézve?

105. A falak építési anyaga.

106. A háztetők építési anyaga.

107. A lakások és lakószobák száma.

108. Hány lakás áll egy, két, három és több lakóhelyiségből?

109. A lakószobákból padlózott?

110. Van-e még nyitott tűzhelyű ház a községben?

111. A lakások közül hány van bérbeadva? Hány a szolgálati lakás?

112. Hányan jutottak a községben 1920 után házhelyhez.

113. Hány új ház épült 1920 után?

114. Hány ház pusztult el illetve rongálódott meg a II. világháborúban.

115. Mivel fűtenek s világítanak? Amennyiben van villany a községben, a fogyasztók száma és a fogyasztott áram mennyisége.

XII. A mezőgazdaság állapota

116. Tagosított-e a határ, s ha tagosított, mikor tagosították?

117. A határ megoszlása művelési ágak szerint (belterület, kert, szántó, szőlő, gyümölcsös, rét, legelő, erdő, nádas, földadó alá nem eső területek).

118. A gazdaságilag felhasznált területek minősége.

119. A kataszteri tiszta jövedelem.

120. A gazdaságilag hasznos terület megoszlása birtokkategóriák szerint és a gazdaságok száma 1945 előtt.

121. Kiknek a tulajdonában voltak a községben lévő nagy- és közép-birtokok?

122. Helyben laktak-e a községbeli nagy- és középbirtokok tulajdonosai?

123. Voltak-e a községbeli nagy- és középbirtokosoknak a község határán kívül is birtokai?

124. A nagy- és középbirtokok közül melyek voltak saját kezelésben és melyek bérletek?

125. A községbeli nagy- és középbirtokokon alkalmazott személyek száma és jellege és a hozzájuk tartozó eltartottak száma.

126. Kapcsolatosak voltak-e a községbeli közép- és nagybirtokkal ipari üzemek?

mek? Van-e rajtuk gazdasági vasút? Annak hossza?

127. A nagy- és középbirtokokból az első világháború után mekkora területek használtattak fel és minő földbirtokpolitikai célokra?

128. A községben lévő kisbirtokok száma. Azok összterülete; nagyság szerinti megoszlása: a parcellák száma, azok átlagos nagysága, amennyiben nem tagosított a határ.

129. Hány új gazdaság létesült a második világháború után? Földbirtokpolitikai célra miféle birtokkategóriák, mekkora területei véstettek igénybe.
130. Vannak-e mintagazdaságoknak nevezhető kisbirtokok a községben és kik vezetik azokat?
131. A kisgazdák közül hányan rendelkeznek és minő fokú gazdasági szakképzettséggel a községben (itt azok is megemlítendőek, akik valaminő gazdasági tanfolyamon résztvettek).
132. Gazdaszövetkezetek és -egyesületek taglétszámukkal. Tevékenységük jellege. A szövetkezetek forgalma.
133. Főtermények a községben.
134. Átlagos terméseredmények birtokkategóriák szerint 1944 előtt.
135. Mi az oka annak, ha valamely birtokkategóriában valamelyik főtermény terméseredménye lényegesen alatta volt az országos átlagnak?
136. Állatállomány birtokkategóriák szerint 1944 előtt s jelenleg.
137. Igásfogatok, járóművek száma.
138. Hízlalt állatok száma; házivágás (1935-iki felvétel adatai).
139. Van-e állatorvos a községben. Mióta? Jellege.
140. A felhasznált műtrágyamennyiség birtokkategóriák szerint.
141. Mezőgazdasági gépek száma birtokkategóriák szerint.
142. A gyümölcsstermelés állapota. A gyümölcsfák száma. A termelt gyümölcsfélék közül minőségileg és mennyiségileg a legnevezetesebbek. Vannak-e elkülönített gyümölcsösök a község határában? Hol talál a termelt gyümölcs piacra?
143. Faiskolák. Azok kiterjedése és a termelt csemeték évi átlagos mennyisége.
144. A község mezőgazdaságának vannak-e valaminő különleges jellegzetességei (pl. öntözés, kertészkedés).
145. A fásítás állapota a községben. Az első világháború után telepített erdők kiterjedése. Szegélyezik-e fák és mifélék a dűlőutakat és mesgyéket?
146. Kiknek a kezén vannak a községbeli erdőterületek?
147. Azokból mennyi a szálerdő és sarjerdő? Melyek a főfanemek?
148. A kitermelt fa átlagos évi mennyisége 1930—1940 között.
149. A tűz-, jégkár és állathullás ellen biztosított gazdaságok száma.

XIII. Ipar, kereskedelem

150. Ipari nagyüzemek cégek szerint; alkalmazottak száma (azokból: a szakképzett és nem-szakképzett munkások, üzemi és irodai tisztviselők, továbbá főiskolát és nem főiskolát végzett vezető tisztviselők száma). Termelési eredmények. Az alkalmazottak el-tartottjainak száma.
151. Ipari kisüzemek és az azokban foglalkoztatottaknak és azok el-tartottjainak száma (a dolgozó tulajdonos beszámításával).

- 152. Van-e valaminő jelentősebb házi vagy népi ipar a községben?
- 153. Kereskedelmi vállalatok száma és jellege (a nagyobbaknál a cég, jelleg és forgalom adataival).
- 154. Bankfiókok és takarékpénztárak. Alapítási évük; tőkeerősségük; érdekelttségük; forgalmuk.

XIV. Fogyasztási adatok

- 155. Szeszfogyasztási adatok mennyiségileg részletezve ((bor, sör, és égetett italok). Egy főre esik?
- 156. A cukorfogyasztás mennyiségileg valamelyik a korlátozott fogyasztás előtti évből.

XV. Adók

- 157. A községben fizetett földadó, társulati adó, házadó, kereseti és fogyasztási adók összegszerűleg valamelyik a II. világháború előtti évben, 1940-ben és jelenleg.
- 158. A községben fizetett egyháziadók valamelyik a II. világháború előtti évben, 1940-ben és jelenleg.
- 159. A községi pótdadó összege valamelyik a II. világháború előtti évben, 1940-ben és jelenleg. Egy főre esik?

XVI. A község háztartására vonatkozó adatok

- 160. A község vagyona részletezve.
- 161. A község jövedelmei részletezve.
- 162. A község alkalmazottai alkalmaztatásuk jellege és képzésük szerint részletezve.
- 163. A község szükségletei (személyi és dologi kiadások).
- 164. Ezekből mennyi fedezettett saját jövedelmekből, mennyi állam-ségélyből?

XVII. A község történetére vonatkozó adatok

- 165. A község első okleveles említése. A Csánkiban közölt adatoknak az árpádkoriakkal való kiegészítése.
- 166. Felsorolása azoknak az okleveleknek, amelyekben határleírás foglaltatik.
- 167. Az oklevelekben említett, a község határára vonatkozó földrajzi nevek.
- 168. Mikor említetik először a község plébániája?
- 169. Mikor említetik először a községben lévő templom vagy kápolna?
- 170. Az oklevelekben említett templom védőszentje azonos-e a mai kath. templom védőszentjével?
- 171. Amennyiben a község több régi falu összeolvadásából származott, a beolvadt községrészekre vonatkozó adatoknak az előző pontok szerinti felsorolása.

172. A község és a reformáció. Vannak-e bizonyos adatok a protestantizmusnak a községben való elterjedésére és helyi pátrónusaira vonatkozólag.
173. Mikor épültek a mai katolikus és protestáns templomok?
174. A régi birtokoscsaládok. Közülük van-e ma is birtokos a községben?
175. Mi volt a község sorsa a törökvilág idején?
176. A törökvilág után települtek-e be idegenek a községbe? Honnan és ki telepítette be őket és milyen nemzetiséghez, felekezethez tartoztak a betelepültek?
177. A községre vonatkozó és a községben őrzött iratállomány kezdete.
178. Vannak-e és mikor kezdődnek a községben lévő egyházakra vonatkozó rendszeres feljegyzések?
179. Mely évtől kezdve vannak az egyes egyházaknál rendszeres anyakönyvi feljegyzések?
180. A községre vonatkozólag van-e valamilyen figyelemreméltó megjegyzés Korabinszky-nál, Fényesnél, a Pesti-féle helynévtárban. stb.
181. Földesúr(ak) a jobbágyfelszabadítás előtt.
182. Minő változással járt a község életére vonatkozólag a jobbágyfelszabadítás?
183. Maradt-e fenn szóbeli vagy írásos emléke a községgel kapcsolatos nevezetesebb háborús eseményeknek, tűzvésznek, járványoknak vagy más nevezetesebb mozzanatoknak?
184. A község hősi halottainak száma az első és a második világháborúban? Háborús áldozatok száma a polgári lakosság köréből.
185. Hányan kerültek a két világháborúban hadifogságba? Hányan sebesültek meg?
186. Hadikitüntetések a két világháborúban.
187. A község szülöttei, lakosai közül kik tüntették ki magukat valaminő téren országos viszonylatban?
188. Vannak-e bizonyos maradványai a régi népeletnek a községben? Viselet, népszokások? Él-e a mese? Kik mesélnek és mikor? Népies hiedelmek, babonák? Énekelnek-e? Vannak-e nótafák? stb.
189. A népnyelvre jellemző sajátosságok (szó példák).

XVIII. Bibliographia

190. A község múltjára és jelenére vonatkozó bibliographia.

Dr. Moór Elemér

nyug. polg. isk. tanárk. főiskolai tanár (Szegeď)

